

Özet

19'uncu yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren tıp eğitiminin Avrupa bilgi ve tecrübesine yönelmesi sonrasında sağlık çalışanlarının meslek hayatlarında büyük değişiklik olmaya başlamıştır. Ebeler modernleşme sürecinde nasıl etkilenmiştir sorusunun cevabı arşiv belgelerinden ve dönemin yayınlarından izlenebilmektedir. Bu çalışmada, el yazması ve matbu Osmanlı Türkçesiyle yazılı kitaplar ile arşiv belgelerine inilerek Batılılaşma öncesi ve sonrasında ortaya çıkan değişimler kısaca ele alınmıştır.

19'uncu yüzyılın ortalarına kadar usta-çırak usulü ile yetişen geleneğe bağlı ebeler bağımsız bir meslek sahibiydi. Doğumu yaptıran ebe zor doğumlara da müdahale eder, yeni doğana ve lohusaya bakıp tedavi eder, anne sütünün gelmesi için uğraşmanın yanı sıra harici bir takım cerrahi girişimlerde de bulunabilirdi. 1840 tarihinden itibaren Tıp Mektebi'nin imtihanını başaranlara çalışma izni verileceği şartı ile birlikte gelenekten gelen ebelerin mesleklerini uygulamaları diplomasız sağlıkçılar olarak engellenmeye çalışıldı. Tarihi süreç içinde ebeler mesleki bağımsızlığını yitirdi ve kadın ebeler tıp mezunu erkek ebelerin yardımcısı oldular. Cumhuriyet'in ilk döneminde süregelen diplomalı ebe yetersizliği, köy ebelerinin yetiştirilmesiyle çözümlenmeye çalışılmıştır. Modernleşmenin en önemli bir sonucu ise ana-çocuk sağlığına büyük yarar sağlayan doğumevlerinin ve kadın hastalara mahsus hastane ve koğuşların açılmış olmasıdır.

Anahtar kelimeler: ebelik, Türkiye, modernleşme, eğitim, kurumlaşma

Abstract

Beginning from the second quarter of the 19th century, after medical education turned towards European knowledge and experience, a great change began in the professional lives of healthcare professionals. The answer to the question of how midwives were affected in the modernization process can be followed from archive documents and publications of the period. In this study, the changes that occurred before and after westernization were briefly discussed by studying manuscripts, archive documents and printed books written in Ottoman Turkish.

Until the middle of the 19th century, traditional midwives trained through master-apprentice method were independent professionals. The midwife who gave birth could also intervene in difficult deliveries, look after and treat the newborn and the puerperal, as well as make some external surgical interventions in addition to trying to bring breast milk. As of 1840, in line with the issued regulation, those midwives who succeeded in the

¹Biruni Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı, Prof. Dr.

proficiency examination of the Medical School were given permission for practicing normal delivery. In the historical process, female midwives lost their professional independence and became assistants of male midwives graduated from the Royal Medical School. In the first period of the Turkish Republic, the inadequacy of graduated midwives was tried to be solved by the training of village midwives. However, one of the most important consequences of modernization is that maternity homes, hospitals and wards for female patients have been opened, which greatly benefited maternal and child health.

Keywords: midwifery, Turkey, modernization, training, institutionalization

Giriş

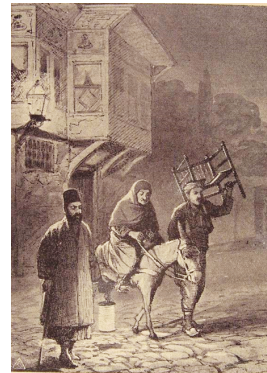
Eski Türk dilinde işi doğum yaptırmak olan kadına aba/apa denmekle birlikte Osmanlı Türkçesinde ebe "kâbile" olarak bilinirdi. Ebelik, tüm dünyada olduğu gibi, gelenekte kadına ait, çoğu kez anneden kız çocuğa ya da yakın bir kadın akrabaya usta-çırak yöntemi ile aktarılan bir aile mesleği idi. (Besim Ömer, 1933: 289-296) Doğumu yaptıran ebe doğuran kadına yardım eder, ters gelen çocuğu eliyle döndürür; ağrıyı yatıştırır; yeni doğanın bakımını yapar; loğusanın tedavisiyle ilgilenir; anne sütünün gelmesi için uğraşır; meme apse ve çatlaklarını tedavi eder; kızkık muayenesi yapardı. Yasaklanmış olsa da, çocuk düşürmekle meşgul olan ebeler de vardı. Ayrıca, kırık-çıkık tedavisi; ilaç yapımı ve ilaçla tedavi ebenin görevleri arasındaydı. (Naranzi, 1857: 4-7)

Ebeler, zaman zaman hekim, zaman zaman da hastabakıcı görevini üstlenmişti. 18. yüzyıl sonlarında İsveçli elçi d'Ohsson, "Bir hastalık halinde harem mensuplarının çoğu hekim gibi kadınlara başvurur. Bunların bilgileri az, fakat tecrübeleri çoktur. Bu bakımdan özellikle kadın hastalıklarıyla alakalı hususlarda başarılı olurlar. Sarayda olsun, başka yerlerde olsun, doğumları yaptıranlar da bunlardır. Zaten bu başlı başına bir meslektir. Bu mesleği icra edenler ebe kadın diye anılır." demektedir (Yüksel, 1972: 194-195). Rafaele Lewis, hem cahil, hem de eğitilmiş kişilerin becerikli kadınları hekimlere tercih ettiklerini ve koca karı ilaçlarına sık başvurulduğunu yazıyor. Lewis'e göre her ne kadar Müslüman kadının erkek gibi tıp eğitimi görmesi imkânsız ise de, bu konuda eli yatkın olan bazı yetenekli kadınlar kısa sürede tecrübe edinirdi; hatta bir hekimden biraz ders alabilirse hasta kadınları ameliyat edebilecek seviyeye bile ulaşabilirdi (Poroy, 1973: 110-112). Naranzi de, "bir hekim çağrılrsa bile ebenin en az bir hekim kadar yetkisi olduğunu" yazmaktadır. (Naranzi, 1857: 4-7)

Osmanlı ebelerini saray ebesi, kibar ebesi ve halkın hizmetinde olan ebe olarak sınıflayabiliriz. Sarayda görevlendirilen ebelerin birinci ve ikinci ebe olarak tayinlerini gösteren arşiv belgeleri bulunmaktadır.¹ Bir ebenin tercih edilmesi ve ün kazanması için doğumu yaptırmadaki becerisi kadar temizliği ve iyi ahlakı da aranan özelliklerdi. Abdülaziz Bey'in notlarına göre, sarayda ve konaklarda hizmet veren ebeler zengin bir hayat sürerdi. (Arısan, 1995: 346-347)

Enderunî Hüseyin Fazıl,
(Zenân-nâme, İÜ Nadir Eserler Ktp.
No. 5502, v. 142a)

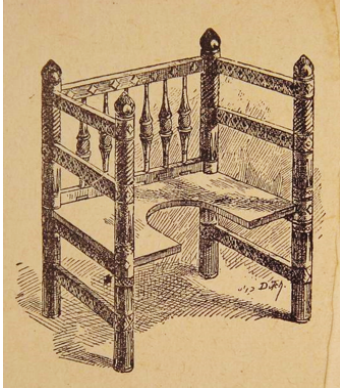
Ebe kadının doğuma gidişi.
(Besim Ömer, 1932: 41)

¹BOA, İbn'ül Emin Saray 3136, [12 Mart 1723]

Doğum yaptıran ve kadın hastalıklarına bakan ebelerin gelenekte kadın olmasına karşılık, 16 ile 19'uncu yüzyıllar arasına ait arşiv belgeleri² ve hatıratlar (Kurtluoğlu, 1974: 36-37) ebe görevini de üstlenmiş olan erkek hekim ve cerrahların varlığına işaret ediyor. 19'uncu yüzyılda, Tıbbiye'ye erkek öğrenci alınmasıyla erkek ebeler giderek çoğaldı. Mesela, kadın doğum ve çocuk hastalıklarına bakan hekim Vahid ve Besim Ömer Beyler "erkek ebe" sıfatıyla Harem'e davet edilirdi. (Alus, 1951: 4)

Modern Dönem Öncesinde Ebenin Araç-Gereçleri ve Tedavi Yöntemleri

Metinde yer alan resimlerde görüldüğü gibi gerek sarayda, gerekse evlerde kadınlar doğum sandalyesinde çocuklarını dünyaya getirirdi. Ebe, doğuran kadının önünde çömelip eğilerek çocuğu alırdı. Erkek ebelerin alana girişiyle yatarak doğum ebe sandalyesinde doğumun yerini aldı.

Halkın Doğum Sandalyesi / Ebe İskemlesi
(Besim Ömer, 1932: 42)

Sarayın Doğum Sandalyesi
(Topkapı Sarayı Müzesi)

15'inci yüzyılda Sabuncuoğlu'nun tanımına ve çizimlerine göre ebe, muayene ve cerrahi girişim sırasında levleb adı verilen spekulumu vajinanın önüne yerleştirirdi. Levleb abanoz ağacındandı. Çok hafif ve dayanıklı olup kolay temizlenirdi. İki yandan burguları olan bu spekulum 19'uncu yüzyılda, "kibâle kadınlar mengene kullanır" ifadesiyle hor görüldü (Naranzi, 1857: 4-7) ve yerini günümüz spekulumuna bıraktı.

Cerrâhiyye-i İlhâniyye'de, kabile (ebe), "anası karnında ölen oğlani" çıkarırken kullanılan vajinal spekulum levleb ve cerrahi aletler midfa', mişdah, mibza.' (Millet Ktp., Bab 2, Fasil 77, v. 113a)

15'inci yüzyıl tasvirinde erkek ebe sezaryen ile çocuğu doğurturken. Yerde iki forseps resmedilmiş. (Şehnâme-i Firdevsi, Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. H. 1491, v. 64b)

²BOA, İbnü'l Emin Sıhhiye 87, [30 Ağustos 1700]; Cevdet Sıhhiye 411, [7 Ağustos 1834-4 Eylül 1834]; Cevdet Sıhhiye 653, [16 Mart 1836] vd.

³Ş. Sabuncuoğlu, Cerrâhiyye-i İlhâniyye, Millet Ktp, Bab 2, Fasil 77, v. 113a.

Zor doğumda da kabilenin girişimde bulunması söz konusuydu. 15'inci yüzyılda Şerefeddin Sabuncuoğlu'nun Cerrâhiyye-i İlhâniyye'sine göre "ters gelen cenin" ile ilgili işlemler ebenin görevidi.⁴ Ebenin yüzyıllar boyunca uygulaya geldiği "ters gelen çocuğu çevirmesi" girişimi 1840'lı yıllardan itibaren ebeye yasaklanarak doktorun müdahale alanına girdi.

14 ve 15'inci yüzyıllara ait iki minyatürde Şehname'de hikâye edilen zor doğumun sezaryen yoluyla bir erkek cerrah tarafından gerçekleştirilmesi tasvir edilirken doğum forsepslerinin en önde açıkça gösterilmesi bu aletin çok eskiden beri kullanılıyor olduğuna işaret eder.⁵

Ölü doğumda girişim Cerrâhiyye-i İlhâniyye'de, "Ölü ceninin ve eşin çıkartılması" bahsinde kabilenin görevi olarak tanımlanır ve bu sırada kullanılan cerrahi aletler tanıtılır. Cenini itmek için midfa' adı verilen alet; ölü doğan fetüsün kafatasını ezmek için kullanılan mişdah (sefalotrip) ve cerrah bıçağı mibza' (bistüri) tanımlanmış ve şekli çizilmiştir.⁶

19'uncu yüzyıl yazarları ebelerin ölü doğan bebeği canlandırma çabalarından da söz eder. Dr. Besim Ömer, "Eski zamanda acuze ebelerin boğuk doğan çocukları diriltmek usullerinden biri... güya can bu suretle ateşe, ızgara üstüne konulan sondan tekrar çocuğa dönebilirmiş.» diye bu uygulamayı yapan ebeyi "acuze" (yaşlı, çirkin ve huysuz kadın) olarak küçümsemektedir. (Besim Ömer, 1932: 41, 43) Günümüzde Kozak Yaylası'nda yapılan bir araştırmada, "Ölü doğan bebeğin eşi mangal ateşine konur, su verince sıvı kordona doğru sıvanarak kordon vasıtasıyla çocuğa aktarılır. 20 ebe bu yolla bebekleri canlandırdı" bilgisi aktarılmaktadır. (Barlas, 2019: 35-37) Bu uygulama, kordon kanı kök hücrelerini akla getirmektedir.

Ölü bebeğin canlandırılması (Solda, Besim Ömer, 1932: 43; sağda İÜCTF Tıp Tarihi Müzesi koleksiyonu)

Özellikle 19'uncu yüzyılda çocuk düşürtme(ıskat-ı cenin) ile suçlanan, yani ana karnındaki çocuğu düşüren ebelerden şikâyet edilen arşiv belgeleri dikkat çekicidir. (Özdemir, 2016: 957-965) Çocuğun düşmesi için bazı ebelerin, rahimde kanama yapan, "delice denilen mahmuzlu çavdar" gibi çok tesirli ilaçlar hazırlayıp kullandıkları bildirilmektedir. (Naranzi, 1857: 4-7)

⁴Ş. Sabuncuoğlu: "Oğlancuklar 'âdet-i tabaî'sinden muğâyir togsa anun 'ilâcinun tarîkasın bildürür" Bab II, Fasil 75, Bibliothèque Nationale, v.114a-116a; Millet Ktp. v. 107b-109b; İ.Ü. Tıp Fak. Tıp Tarihi A.B.D. Ktp. v. 99b-102a.

⁵Şehnâme-i Firdevsi, Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. H. 1496, v. 60a; Şehnâme-i Firdevsi, 15. yy, Topkapı Müzesi Ktp. H. 1491, v. 64b.

⁶Ş. Sabuncuoğlu: "Anası karnında ölen oğlanun 'ilâcinun tarîkasın bildürür". Bab II, Fasil 76. Bibliothèque Nationale, v. 116b-118b; Millet Ktp, v. 110a-112a; İ.Ü. Tıp Fak. Tıp Tarihi A.B.D. Ktp., v. 102a-104b; "Şol âletlerün sûretlerin bildürür kim ana karnında ölen oğlanı çıkarmakta isti'mal olur". Bab II, Fasil 77, Bibliothèque Nationale, v. 118b-119b; Millet Ktp., v. 112b-114a.

Ebelerin doğuran kadınlara ve hastalara bir takım ilaçlar hazırlayıp verdikleri de yazılı kaynaklarda yer alıyor. Özellikle ebelerin piri olduğuna inanılan Hz. Fatıma'nın eli inancı doğrultusunda doğum sırasında en sık kullanılan Fatma Ana Eli otu (*Anastatika hierochuntica* L.) en bilinenidir. Doğum sonrasında eş çıkmadığında vajinanın ve rahmin antiseptik bitkiler eklenmiş suyla yıkanmasının tasvir edildiği Sabuncuoğlu'nun 15'inci yüzyıl minyatüründe bu amaçla kullanılan alet de resmedilmiştir.⁷

Türkiye'de bir ebenin çantasındaki Fatma Ana Eli bitkisi (Aybala-Nejat Yentürk Koleksiyonu)

Doğum sonrasında vajinanın ve rahmin antiseptik bitkiler eklenmiş suyla yıkanması (Sabuncuoğlu, Bibliothèque Nationale nüshası, v. 120b)

19'uncü yüzyılda, diplomasız ebelerin kullandığı ilaçlar tıbbi yayınlarda eleştirilmiş ve yasayla da engellenmeye çalışılmıştır. "Çeşitli ilâçlar yapıp veren eğitimsiz ebelerin tercih edilip, uzman hekimin çağrılmadığından" yakınılmaktadır. (Naranzi, 1857: 4-7) Dr. Besim Ömer, "Eski ebelerin bütün sanat sermayeleri, vasıtaları: zeytinyağı, kavun, Meryem ana eli, sinekli pis merhem." diyerek küçümsemektedir. (Besim Ömer, 1932: 40)

Kadınlara uygulanacak bir takım cerrahi girişimlerin de kabileden beklendiğini Sabuncuoğlu'ndan öğreniyoruz. Cerrâhiyye-i İlhâniyye'de, "ferci bitevi toğan kızların" tedavisi; "kapalı makadın açılması ve rahimdeki çibanın yarılması" için cerrahî müdahalelerin kabile tarafından yapılacağı anlatılır.⁸ Cerrahlar gibi ebeler de ancak harici girişimlerde bulunabiliyordu. 15'inci asrın anatomi bilgisi cerrahi uygulamalara destek sağlayacak nitelikte değildi. 14 ile 17'inci yüzyıllar arasında mevcut anatomi kitaplarında kadın anatomisine ait tek görünüm karnında cenini ile hamilenin şematik çizimlerinden ibaret olup anne yarı çömelmiş durumda, cenin ise tipik duruşuyla betimlenmiştir.⁹ Usta-çırak usulüyle yetişmiş ebelerin Mekteb-i Tıbbiye'de imtihan vermeleri ve ehliyetlerini kanıtlamaları zor olduğundan 1840 yılından itibaren icraat alanları giderek daraldı.¹⁰

⁷ Ş. Sabuncuoğlu: "Oğlan eşi çıkarmağın tarikâsını bildirir". Bab II. fasıl 78, Bibliothèque Nationale, v. 119 b-120 b.

⁸ Ş. Sabuncuoğlu: "Ferci bitevi toğan kızların ilâcının tarikâsını bildirür" Bab II. fasıl 72, Bibliothèque Nationale, v. 111 b-112 a; Millet Ktp., v.105b; İ.Ü. Tıp Fak. Tıp Tarihi A.B.D. Ktp., v.97a-97b; "Göti bitevi toğan oğlancukların ilâcının tarikâsını bildirür". Bab II, Fasıl 79, Bibliothèque Nationale, v. 121a; "Fercde hâdis olan hurrâcun yarmağı ve ilâcının tarikâsını bildirür". Bab II, Fasıl 74, Bibliothèque Nationale, v.113a-113b, Millet Ktp., v.106.-107a; İ.Ü. Tıp Fak. Tıp Tarihi A.B.D. Ktp. s. 98.-99b.

⁹ Mansur bin Muhammed bin Ahmed, Kitab-ı Teşrih-i Bedeni, 14'üncü yüzyıl; Şemseddin İtâki, Risale-i Teşrih-i Ebdan, 1631.

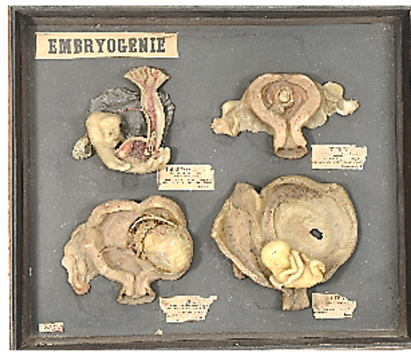
¹⁰ BOA, İ. DH. 345, [28 Ocak 1840]; Takvim-i Vekayi, 200, [20 Haziran 1840].

Şemseddin İtâkî'nin Risale-i Teşrih-i Ebdan isimli anatomi kitabında (1631) ceninin tasviri

Ebelik Eğitimi

1827 tarihinde, erkek öğrencilerin kabul edildiği, çağdaş tıp eğitimine geçilen Tıphane'nin kurulmasıyla birlikte erkek doktorların kadın-doğum alanında yetişmesinin yolu açıldı. Hamilelikte ve doğumda kadın üreme organlarının ve ceninin anatomisi bilgisine duyulan ihtiyacı karşılamak üzere 1837 tarihinde Paris'te Dr. Auzoux tarafından hazırlanan "gebeliğin başlangıç döneminde uterusu ve ceninin gelişimini gösteren kadın modelleri" getirtildi.¹¹ Prangalı mahkûmların cesetleri üzerinde anatomi çalışmaları yapma izninin alındığı 1841 tarihinden itibaren kadavra üzerinde yapılan eğitim ile öğrenciler kadın anatomisini daha iyi tanımaya başladı. (Sarı, 2018: 295-326) 20'inci yüzyılda vajinayı, pelvisi, hamile kadını, embriyonun oluşma ve gelişme sürecini, kordon ve eşi ile yeni doğan bebeği gösteren mulajlar ve maketler ile ölü doğan anomalili bebekler eğitim aracı olarak kullanılmaya devam edildi. (Sarı, 2020: 29-49)

Embryogénie - Embriyogenez yazılı mulajlar embriyonun oluşma ve gelişme sürecini gösteriyor (CTF Tıp Tarihi Müzesi Koleksiyonu)

1840 senesinde, serbest veya resmi kurumlarda çalışan diplomalı ve diplomasız tüm sağlık mensuplarının Tıbbiye'de kurulan bir Meclis tarafından imtihan edilmesine ve başarılı olanların ehliyetlerinin tasdik edilmesine karar verilmişti. (Sarı, 2016: 273-290) 1841 yılında Ceride-i Havadis'te, "Ebelik yalnız tecrübe ile olmayıp, Avrupa'da hekimlik kitabı gibi, bunun dahi kitapları vardır... Fransalı ebe Ventura nam ebe Mekteb-i Tıbbiye'ye tayin buyruldu..." haberi yayınlandı.¹² 1842'de Mekteb-i Tıbbiye'de ebelik kursları açıldı ve

¹¹ BOA, Hatt-ı Hümayın 35262 (24 Temmuz, 1837).

¹² Ceride-i Havadis: 18 Safer 1257 (12 Nisan 1841), No.29.

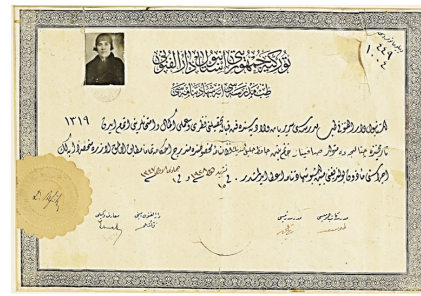
1843'te Galatasaray Tıbbiyesi'nde Ebe Mektebi kuruldu. Bu ilk kursa, usta-çırak usulü yetişmiş 36 ebe katılmıştı. (Taşkiran, 1973: 229-240)

Ebeliği çağdaş zemine oturtma çabalarıyla 1842'de Mekteb-i Tıbbiye'de ebelik kurslarının açılması, mesleğin geleneksel uygulayıcılarının yasadışı olarak kabul edilmesiyle sonuçlandı ve geleneksel tarzda ebeliğin giderek ortadan kalkmasının da başlangıcı oldu. Mekteb-i Tıbbiye'de yürütülen ebelik kurslarına başarıyla devam edenlerin ebelik yapmasına izin veriliyordu.¹³ Dış ülkelerde eğitim görmüş olan ebeler de Mekteb-i Tıbbiye'de girdikleri sınavı geçip, serbest çalışma ruhsatı alarak gazete ilânıyla reklam yaptılar.¹⁴ Avrupa okullarında ebelik tahsil eden Avrupalı ve Müslüman olmayan Osmanlı kadınları çağdaş bilgi ve üstün becerilerinin yanı sıra, kadını tedavide kadın sağlıkçısının tercih edilmesi eğiliminden de yararlanarak, geleneksel kadın sağlıkçıların yerini almaya başladı (Sarı, 1996/97: 35-36). Fakat pek az sayıdaki resmi eğitim almış ebenin geniş bir coğrafyada hüküm süren Osmanlı Devleti'nin tebaasına yetmesi söz konusu olamazdı. Usta-çırak usulü yetişmiş, tecrübesiyle tedavi geleneğini sürdüren, resmî eğitimi olmayan halk ebeleri mesleğini yürütmeye devam ediyordu. (Taşkiran, 1973: 231-2).

20'inci yüzyıla girerken kadın hastabakıcı ihtiyacını karşılamak amacıyla ebelik öğrencilerine hasta bakma eğitimi de verilmeye başlandı. 1900 yılında, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de ebeler sınıfının programına bir de "hasta bakmak usulü ve dersi" ilâve olundu. Bundan sonra ebeler "gard malâd şehadetnâmesine" sahip olacak ve gerektiğinde bu göreve muktedir ve bilgi sahibi hastabakıcılar bulunabilecekti (Derviş, 1316/1900: 237-239). 1909'da Kadırga'ya yerleşen Ebe Mektebi'ne (Kadırga Viladethanesi Kabile Mektebi) 30 yaşından küçük kadınlar kaydedildi. Önce İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesine bağlanan Kadırga'daki Ebe Mektebi, 1933 Üniversite Reformu sonrasında 1934'te Haseki Hastanesi'ne taşındı. Cumhuriyet kurulduğunda ebelik tahsilini tamamlayanlara, "Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Darülfünunu Tıp Medresesi Ebe Şehadetnamesi" verilirken, 1933 Üniversite Reformundan sonra diplomalarda, "Milli Eğitim Bakanlığı İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Ebelik Şehadetnamesi" ifadesi yer aldı. 1936 yılına kadar Türkiye'de ebelik eğitimi verilen tek kurum, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi bünyesindeki Ebe Mektebi idi. (Altay, 2017: 194)

Makbule Hanım'ın Devlet-i Aliye-i Osmaniye Dersaadet Darülfünunu Tıp Fakültesi Ebe Şehadetnamesi, 1921. (Haluk Perk Koleksiyonu)

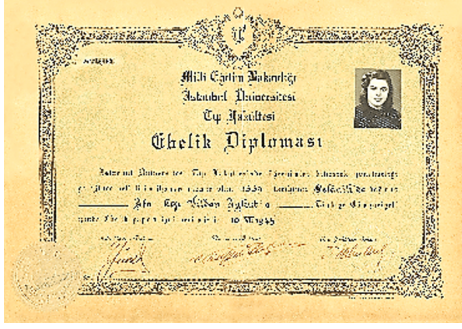

Safinaz Hanım'ın Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Darülfünunu Tıp Medresesi Ebe Şehadetnamesi, 1928. (CTF Tıp Tarihi Müzesi Koleksiyonu)

¹³Düstür: C. III, Zeyl, 1 Fasıl, s.218; Düstur I. tertip, C. II Matbaa-i Amire 1289, s. 814.

¹⁴Ceride-i Havadis: 21 Cemaziyelahir 1256/20 Ağustos 1840, No.3; Ceride-i Havadis: 7 Safer 1258/20 Mart 1842, No.78.

Vildan Aykut'un Milli Eğitim Bakanlığı İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Ebelik Diploması, 1945
(Haluk Perk Koleksiyonu)

Dr. Besim Ömer Paşa Ebe Mektebi öğrencileriyle

Cumhuriyet'in kuruluş yıllarından itibaren diplomasız "cahil ebe" sorunu uzun yıllar devam etti. 1928 yılında çıkarılan "Tababet ve Şuabatı San'atlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun" ile sadece Ebe Mektebi mezunları meslek icra edebilecek ve Osmanlı dönemindeki gibi, alet kullanamayacak, ilaç veremeyecek ve zor doğumlarda bir doktor çağrılacaktı. Kurslarla ebe eğitimi verilerek, daha sonra da doğumevlerinde köy ebeleri yetiştirilerek diplomalı ebe açığı kapatılmaya çalışıldı. (Altay, 2017: 179-180, 194-202) 1978'de Sağlık Meslek liselerinde açılan ebelik bölümleri ve 1985-1986 öğretim yılında Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulları bünyesinde başlayan Ebelik ön lisans eğitim programları ile çok sayıda ebe yetiştirilmeye başlandı (Yörük, 2012: 40-41).

Kadın-Doğum Kliniklerinin (Seririyat-ı Viladiye) ve Doğum Evlerinin (Viladethanelerin) Açılması

19'uncu yüzyılın son çeyreğinden itibaren, özellikle zor doğumlar hastanede ve doktor tarafından yaptırılmaya başlandı. Fransız gezgin Paul Aubry, 1885-6 yıllarındaki gözlemlerinde, Haseki Nisa (Kadın) Hastanesi'nin Taş Konak dönemine ait hastanede doğum salonlarının bulunduğunu ve sezaryen ameliyatlarının başarıyla yapıldığını kaydeder. 1891 yılında, Haseki Nisa Hastanesi'nde "doğuranlara" ve "lohusalara mahsus koğuşlar" açıldı; "emraz-ı rahmiyye (rahim hastalıkları-uteropathie) barakaları" inşa edildi. Kadınları, Ameliyat-ı Viladiyye ve Emraz-ı Nisâ operatörü Ahmed Nureddin ameliyat ediyordu. Bu hastanede görevli hanım ebeler iftihar madalyasıyla taltif edildi.¹⁵ Merkezden uzak bazı vilayetlerde de kadınlara mahsus hastaneler ve koğuşlar açılmaya başlandı. (Sarı, 2014: 66-67)

Haseki Nisa Hastanesi'nde "doğuranlara mahsus" koğuşlar (Ü, Nadir Eserler Ktp., Albüm No. 90833-4)

Sultanahmet civarında oturan yirmi iki yaşında Gülizar Kadın'ın sekiz günden beri doğal yolla doğurma imkanı olmadığından karın ve rahmi yarılarak çürümeye yüz tutan çocuğun sezaryenle çıkarılması sonrasında sıhhatine kavuşması durumu. (Ü, Nadir Eserler Ktp., Albüm No. 90608-4)

¹⁵ BOA, İrade Dahiliye 95/158, [25 Nisan 1891]; İrade Hususi 81/1310, [17 Nisan 1893].

Haseki Nisa Hastanesi tabiplerinin grup resmi
(Library of Congress, Digital ID 3g11668v)

Vakıf Gureba Hastanesi'nde
Doğum (Viladiye) poliklinik dairesi

Tıbbiye'de ebelik eğitimi başladıktan elli yıl sonra, 1892'de, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane talebeleri ile ebelerin klinik eğitim alacakları modern bir Doğum Kliniği/ Doğumevi (Seririyat-ı Viladiye / Vilâdethâne) Gülhane Bahçesi içinde Demirkapı'daki bir binada açıldı (B. Ömer, Doğum Tarihi: 51). Aynı tarihte Kadırga'da Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye Seririyat Hastanesi'nde de bir kadın-doğum kliniği açıldı. 1902'de İstanbul'da Gülhane Tatbikat Mektebi ve Seririyat Hastanesi'nde Kadın Hastalıkları ve Doğum Kliniği kuruldu. Tıbbiye 1903'te Haydarpaşa'ya taşındığında, burada yeniden bir kadın kliniği (Seririyât-ı Nisaiye) açıldı (Sarı, 2019: 230-244). Hasta başında klinik eğitim kadın-doğum bilgi ve becerisinin gelişmesine önemli katkıda bulundu. 20'inci yüzyıla girildiğinde Mekteb-i Tıbbiye polikliniklerine, Gureba hastanelerine ve Belediyelere ebe tayinleri yapıyordu.¹⁶

Haydarpaşa'da Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Hastanesi
Doğum (Fenn-i Vilâde) Koğuşu
(İÜ, Nadir Eserler Ktp., Albüm No. 90558-18)

Darülaceze'de yeniden kurulum açılan Doğumhane
(İÜ, Nadir Eserler Ktp., Albüm No. 779-39-23)

1906 yılında kadın ebe bulunamadığından meydana gelen bebek ve anne ölümlerini önlemek amacıyla, "Vilâyetlerde bulunan hastanelerin birer şubesinin kazalarda da yapılarak erkek ve kadın kısımlarına ayrıldıktan sonra kadınlar kısmının bir doğumhaneyi içine alacak şekilde inşası" buyruldu.¹⁷ Hatta diğer bazı kurumlarda da doğumevi açıldı. Mesela, 1907'de "Darülaceze'deki kadınların doğum yapmalarını kolaylaştırmak amacıyla" bir doğumevi kurulmuştu.¹⁸ Cumhuriyet döneminde, çeşitli şehirlerde açılan çok sayıda doğumevi köy ebelerinin uygulamalı eğitim aldıkları kurumlar olarak da hizmet verdi. (Yörük, 2012: 40)

¹⁶ Sâlname-i Vilâyet-i Tuna, Def'a I. Rusçuk 1285 (1868), s.31; Asır gazetesi, s.803, 27 Temmuz 1903, s.3; Selânik Vilâyeti Salnamesi Def'a 19, Selânik 1324 (1906), s.548. Afyon Salnamesi. Belediye Dairesi. 1322. s.230.

¹⁷ BOA, DH. MKT, 2610/80 [18 Haziran 1906].

¹⁸ BOA, DH. MKT, 1148/37 [7 Nisan 1907]

"Çocuğun yürek vurmasının (kalp seslerinin) dinlenmesi"

Ebeliğin simgesi olan çocuk kalp sesleri dinleme borusu
(Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Müzesi)

Sonuç

Modernleşme öncesinde bağımsız bir meslek olarak başlıca kadınların uyguladığı, usta-çırak usulü öğrenilen ebelik 1840 yılından sonra yasa gereği resmi eğitim gerektiren bir meslek olunca, uzun yıllar sürecektir olan diplomasız ebeler sorunu ortaya çıktı.

1827'de kurulan ve Batı tıbbının öğretildiği Tıbbiye'ye 1922 yılına kadar sadece erkek öğrenci alınması dolayısıyla kadın-doğum uygulamaları erkek mezunların icraat alanına girmeye başladı. Ebeler ise, sınırlı uygulamalarla yetkilendirildi ve normal doğum dışında zor doğuma müdahale, cerrahi girişim ve ilaç hazırlayıp verme gibi uygulamalar yapmaları yasaklandı. Tıbbiye mezunlarının doğum alanına hâkim olmasıyla birlikte ebe kadınlar mesleki bağımsızlığını da yitirdi. Modernleşmenin en önemli bir sonucu da ana-çocuk sağlığına büyük yarar sağlayan doğumevlerinin ve kadın hastalara mahsus hastane ve koğuşların açılmış olmasıydı.

Kaynaklar

- Alus, S. M. : "Eski kadın hekimleri, lavtalar", Akşam Gazetesi, 7 Mart 1951, s.4.
- Arısan, K. ve Arısan G. D. 1995. Abdülaziz Bey: Osmanlı Adet Merasim ve Tabirleri 2, (Ed.) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Barlas B. 2019. Bergama Kozak Yaylası Geleneksel Halk Hekimliği. İstanbul: Piya Art Yayınları.
- Besim Ömer (Akalın), 1932. Doğum Tarihi, İstanbul: Ahmet İhsan Matbaası.
- Besim Ömer (Akalın). 1933. Ebelik ve Doğum Bizde nasıldı ve Ne Haldedir?, Sıhhat Almanağı, Mazhar Osman (Ed.), İstanbul, s. 289-296.
- Derviş, İ. 1316. "Gard Malâd-Hastabakıcı." Nefsâl-i' Afiyet (2), İstanbul, s. 237-239.
- Kurutluoğlu, A. (Çev.) 1974. Türkiye'nin Dört Yıl 1552-1556. (Manuel Serrano Y. Sanz, 1557) İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser (18).
- Naranzi, G. 1857. Feuilleton "De L'exercice de la medecine â Constantinople". Gazette Médicale d'Orient 1, 4-7.
- Öncel Ö. 1976. "Sağlık Alanında İlk Kadınlarımız". Dirim 4 (9), 355-360.
- Özdemir, M. 2016. "Osmanlı Fetvalarında Iskât-ı Cenînin (Cenin Düşürmenin) Cezai Sonuçları." Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9 (46), 957-965.
- Poroy, M. (Çev.). 1973. Osmanlı Türkiyesinde Gündelik Hayat (Rafaelle Lewis, Everyday Life in Ottoman Turkey, Batsford LTD., London 1971). İstanbul: Doğan Kardeş Yayını.
- Sarı, N, İzgöer A. Z. ve Tuğ R., 2014. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri Işığında II. Abdülhamid Devri'nde Kurulan ve Geliştirilen Hastaneler, İstanbul: Evyap Vakfı Yayını.
- Sarı, N, İzgöer A. Z. ve Eryüksel A. 2019. Başkanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri Işığında II. Abdülhamid Devrinde Kurulan ve Geliştirilen Sağlık - Sosyal Yardım Kurumları II, İstanbul: Evyap Vakfı Yayını.
- Sarı, N. ve İzgöer Z., 2018. "Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Halûk Perk Koleksiyonu Belgeleri Işığında Tıbbiye'de Anatomi, Anatomik Patoloji ve Cerrahi Eğitimi İçin Kadavra İhtiyacı." Sağlık Tarihi ve Müzeciliği Sempozyumu 3, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi, 295-326.
- Sarı, N., 1996-1997. "Osmanlı Sağlık Hayatında Kadının Yeri." Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları 2 -3, 11-64.

Sarı, N., 2016. "Mekteb-i Tıbbiye Sonrasında Diplomasız Sağlık Mensuplarıyla Mücadele". Osmanlıda Felsefe, Tasavvuf ve Bilim, Aydın F. Ce Aydın M.B. (Ed.), İstanbul: Mahba Yayıncılık, 273-290.

Sarı, N. ve Özdemir B. 2020. "Mekteb-İ Tıbbiye Müzelerinden İÜ-Cerrahpaşa Tıp Tarihi Müzesine", Istanbul International Turkish-Islamic Medical History and Ethics Congress (2019) Proceedings Book. Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi, 29-49.

Taşkıran, N. 1973. "Türkiye'de Ebelik Eğitimi". Haseki Tıp Bülteni. 2 (3), 229-240.

Uzel, İ. (Ed.) 1992. Şerefeddin Sabuncuoğlu Cerrahiyetü'l-Haniyye. Ankara: Atatürk Kültür, Dil, Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, III. Dizi, Sa. 15.

Yüksel, Z. (Çev). 1972. M. XVIII. Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Âdetlerimiz (d" Ohsson Mouradgea), İstanbul: Tercüman, 1001 Temel Eser (3).